

**HADİSÇİLERİN SÜNNET/HADİS TARİFİNDE YER ALAN "VASIF"
KAVRAMI ÜZERİNDE BİR YORUM**

GİRİŞ	1
A. HADİS VE SÜNNET KAVRAMLARININ ANLAMLARI.....	2
1. Hadis ve Sünnet Kelimelerinin Sözlük Anlamları	2
2. Hadis ve Sünnet Kelimelerinin Terim Anlamları	3
a. Usûlcülere göre hadis ve sünnet	4
b. Fıkıhçılara göre hadis ve sünnet.....	4
c. Kelâmcılara göre hadis ve sünnet.....	7
d. Hadisçilere göre hadis ve sünnet.....	7
3. Tarifler Hakkında Genel Bir Değerlendirme	10
4. Yaratılış Vasfının Sünnet Kapsamına Alınması	12
B. TANIMIN AYETLERLE TEMELLENDİRİLMESİ.....	13
1. Sözlü Sünnetin Temellendirilmesi	13
2. Fiilî Sünnetin Temellendirilmesi	13
3. Takrîrî Sünnetin Temellendirilmesi	14
4. Vasfî Sünnetin Temellendirilmesi	15
a. Yaratılış vasfının tevhîdin korunmasındaki rolü	16
b. Yaratılış vasfının Sünnete uymaya sağladığı katkı	19
SONUÇ	20
BİBLİYOGRAFYA	21

HADİSÇİLERİN SÜNNET/HADİS TARİFİNDE YER ALAN "VASIF"

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

KAVRAMI ÜZERİNDE BİR YORUM

Yrd.Doç.Dr. Cemal AĞIRMAN*

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Müslümanların hayatında müstesna bir yere sahip olan Sünnet Kur'an'dan sonra İslâm Hukukunun ikinci kaynağını teşkil eder¹. Bu da Kur'anla beraber Sünnet'e de uymanın gerekli olduğunu göstermektedir. Haliyle bu konum Sünnet'in en doğru bir şekilde algılanma ve anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla doğrudan veya dolaylı olarak buna katkı sağlayacak her hususun değerlendirilmesi gerekir.

Bilindiği gibi Allah Teâlâ Peygambere itaat² ve ona uymayı³ emretmekte, ayrıca onu insanlığa "**üsve-i hasene**/güzel örnek"⁴ olarak takdim etmektedir. Böylece sünnete uymak ve onu bir hayat standardı olarak ölçü almak, Allah'ın bir emri olmaktadır. Çünkü peygambere itaat emrinin anlamı ve bu emre uymanın yolu budur.

Bu gerçek apaçık ortada iken hadisçilerin sünnete yaptıkları tarifte⁵ "**yaratılış vasfı**"na yer vermelerinin sebebi ne olabilir sorusu akla gelmektedir. Çünkü yaratılış vasfı irade dahilinde uyulacak veya örnek alınacak bir husus değildir. Bu sebeple tarifte yer almasının sebebini yorumlamak ileride de görüleceği gibi gerçekten güç gözükmektedir. Belki de bununla, bir yandan **tevhidî korumaya** yardımcı olması hedeflenmiş, diğer yandan da -kanaatimizce- **sünnetin algılanma ve anlaşılmasında** önemli bir katkı sağlanmışır.

Sünnet uyulması gereken şer'î bir kaynak, dinî bir yol, bir yaşam modeli olduğuna göre, bu durumda gerçekten Hz. Peygamber'e izafe edilen her şey sünnet midir? Eğer böyle ise bu durumda yaratılış vasfına sünnet denir mi? Denirse bu tür bir sünnete nasıl uyulacaktır? Denmezse neden tarif kapsamına alınmıştır? Yoksa sünnete uymaya dolaylı olarak bir katkısı mi vardır? Bu tür bir sünneti Kur'an'dan temellendirmek mümkün müdür? Makalemizde bütün bu sorulara cevap bulmaya ve tarifte yer alan "**yaratılış vasfı**"nı yorumlamaya çalışacağız.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Öncelikle hadis ve sünnet kavramlarının sözlük ve terim açısından ne anlama geldiklerini belirtmemiz gerekir. Ancak her iki kavramın da sözlük anlamlarından ziyade terim manaları üzerinde duracağız.

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹Msl. bk. "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin)...*" [en-Nisâ (4) 59]. "**Size sıkı sarıldığımız sürece sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Allah'ın kitabı ve Nebîsinin sünneti**" [*Muvatta'*, Kader 3; Hâkim, *Müstedrek*, I, 93; İbn Abdilber, *el-Câmi'*, II, 134, 221. Ayrıca bk. *Ebû Dâvûd*, Menâsik 56; *İbn Mâce*, Menâsik 84; *Ahmed b. Hanbel*, III, 26].

²Âl-i İmrân (3) 32, 132; en-Nisâ (4) 59; el-Mâide (5) 92; vdğ.

³Âl-i İmrân (3) 31; el-A'râf (7) 158.

⁴el-Ahzâb (33) 21.

⁵Sünnetin tercih edilen en geniş tanımı; "**söz, fiil, takrîr, yaratılış veya ahlâkla ilgili sıfat olarak peygambere (veya sahâbe ve tabiîne) izafe edilen her şey**" olarak yapılan tanımdır [Bk. Itr, *Menhec*, s. 27; Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 25; Accâc, *es-Sünne*, s. 22].

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Hadîs sözcüğü **ò ÕÓ** veya **ò ÕÖ** fiilinden⁶; yahut da "tahdîs" mastarından türemiş bir isimdir⁷. **ò ÕÓ** den türemiş olması durumunda manası "kadîm(eskin)"in zıddı olan "**cedîd(yeni)**" demektir⁸. Bu mana Kur'an'a nisbetle verilmiştir⁹. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelâmıdır; Kelâmullah da Allah'ın sıfatlarından biridir. Allah'ın sıfatları ise kadîmdir. Bu durumda Kur'ân-ı Kerîm her yönüyle kadîm olmaktadır¹⁰. Nebvî hadîsin lafzı Resûl-i Ekrem'in kelimindedir. Nebî (s.a.) ise mahluktur, sonradan yaratılmıştır. Sonradan gelenin sıfatı da "yeni" olmaktadır¹¹.

"Hadîs" kelimesinin **ò ÕÖ** den türetilmiş olması durumunda, "**kelâmın kendisiyle konuşulan ses**" veya "**yazı olarak nakledilen söz**", yani "**haber**" anlamı kastedilir¹².

Kur'an'da hadis kelimesi bizzat Kur'ân'ın kendisi kastedilerek¹³ "**söz**" veya "**haber**"¹⁴; müştakları¹⁵ da "**haber ver**"¹⁶, "**tebliğ et**"¹⁷ anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber de "hadîs" kelimesini bizzat kendi sözü hakkında kullanmıştır¹⁸. Kelime, "hadîsün nebeviyyun" şeklinde peygambere nisbet edildiği zaman bununla nübüvvetten sonra Hz.Peygamber'den "**söz, fiil ve takrîr olarak nakledilen şey**" kastedilir¹⁹. Diğer yandan hadis kelimesinin ifade ettiği mana için "haber"²⁰ ve "eser" kelimeleri de kullanılmıştır²¹.

Sünnet de en özlü bir ifade ile; -güzel olsun çirkin olsun- "**yaşayış tarzı(sîret), yol, gidişat**" demektir²². Bu mânâyı Hz.Peygamber'in "*İslamiyette iyi bir çığır açanın kendi sevabını aldıktan sonra kendisinden sonra o yolda yürüyenlerin, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden aldıkları sevap kadar kendisine sevap vardır. Yine İslamiyette kötü bir çığır açanın kendi günahını aldıktan sonra kendisinden sonra o yolda yürüyenlerin,*

⁶İbn Manzûr, *Lisân*, II, 131, 133; *Müncid*, s. 121.

⁷Ebu'l-Bekâ, *Külliyat*, s 370. Ebu'l-Bekâ, hadîsin haber vermek manasına gelen tahdîs mastarından bir isim olduğunu, sonraları Resûlullah'a nisbet edilen bir söze veya fiile yahut bir takrîre hadis dendiğini belirtmektedir. Bk. a.y.

⁸İbn Manzûr, *Lisân*, II, 131, 133. *Müncid*, s. 121.

⁹Suyutî, *Tedrib*, I, 42; Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 2.

¹⁰Ehl-i Sünnet âlimleri kelâm sıfatının ezeli olduğunu kabul ederken Mutezile âlimlerinin çoğu kelâm sıfatının ezeli olmadığını kabul ederler. Bazı âlimler de "Yüce Allah'ın kelâm sıfatına kalbimizle inanır, dilimizle ikrar ederiz; fakat onun hâdis mi, başka bir deyişle mahlûk mu gayr-i mahlûk mu olduğu hususunda görüş beyan etmeyiz.." demektedir. Daha geniş bilgi için bk. es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, s.31, vd.

¹¹Abdü'l-Azîm, *Dirâsât*, s. 28.

¹²İbn Manzûr, *Lisân*, II, 133.

¹³*Celaleyn*, II, 2.

¹⁴el-Kehf (18) 6, ez-Zümer (39) 23, et-Tûr (52) 34.

¹⁵ed-Duha (93) 11.

¹⁶İbn Manzûr, *Lisân*, II, 133; *Celaleyn*, II, 265.

¹⁷İbn Manzûr, *Lisân*, II, 133; Mucteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 109.

¹⁸*Buhârî*, Rikâk 51.

¹⁹Kâsimî, *Kavâid*, s. 62.

²⁰İbn Hacer, *Nüzhe*, s.37; Itr, *Menhec*, s. 27.

²¹Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 7; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 20. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Nüzhe*, s.37 [2'nolu dn].

²²İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225-226; Râğıb, *Müfredât*, s. 357; *Müncid*, s. 353. Sünnetin bu manada kullanıldığı bir hadis için bk. *Müslim*, Müsafîrîn 141.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

günahlarından hiç bir şey eksilmeden aldıkları günah kadar kendisine günah vardır" ²³ hadisinden almaktadır. Sünnet sözcüğü "**huy, seciyye, usûl, adet, tarz**"²⁴ anlamına da gelir.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Hadis ve sünnet sözcüklerinin terim olarak ifade ettikleri manalarda bazı farklılıklar bulunmakla beraber hadisçiler nezdinde -özellikle müteahhirîn muhaddislerince²⁵- biri diğerinin yerinde kullanılan iki kelime olduğu kabul edilmektedir²⁶. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, bir terim olarak hadis ve sünnet ifadelerinden bir **sözün**, bir **fiilin**, bir **takrîrin** veya bir **sıfatın** Resûl-i Ekrem'e izafesi anlaşılmaktadır²⁷. Fakat tarihi asıllarına inildiğinde lügat ve ıstılah bakımından aralarında bir takım ince farkların bulunduğu da bir gerçektir²⁸. Bazı ıstılah alimleri hadisi bizzat bu şekilde tarif ederken²⁹, diğer bazıları "haber" ve "eser"i de bu şekilde tarif etmişlerdir³⁰. Bu durumda ıstılahçılara göre; **sünnet**, **hadis**, **haber** ve **eser** aynı anlama gelmektedir³¹.

Hadis ve sünnet gaye ve ilgi alanlarına göre İslâm âlimlerinin ıstılahında farklı mânâlarda kullanılmış, ilmî branşların hedefledikleri amaç ve icra ettikleri fonksiyona göre tarif edilmiştir. Bunları usûlcülerin, fıkıhçıların, kelimcülerin ve hadisçilerin tarifi olmak üzere dört ana grupta ele almak mümkündür.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Kitap, Sünnet, icma, kıyas... gibi şer'î hükme delil olma sıralaması içinde hadis/sünnet, dinin kaynaklarından biri olup derece bakımından Kitap'tan sonra gelmekte³² ve fıkıh usûlcülerinin ıstılahında şöyle tarif edilmektedir: "Kur'an'dan ayrı olarak -şer'î delil olmaya uygun olması açısından- Hz. Peygamber'den sadır olan **söz**, **fiil** ve **takrîr**lerdir"³³.

²³Müslim, İlim 15, Zekât 69; Neseî, Zekât 64; Ahmed b. Hanbel, IV, 357, 359, 360, 361.

²⁴İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225-226; Müncid, s. 353.

²⁵Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 1. .

²⁶Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 6-7; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 19.

²⁷Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 1; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s.10.

²⁸Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 1.

²⁹Kâsimî, *Kavâid*, s. 62; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 20.

³⁰Kâsimî, *Kavâid*, s. 61; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 20.

³¹Kâsimî, *Kavâid*, s. 61-62; Sıddîk Abdü'l-Azîm, *Dirâsât*, s. 21. İtr, *Menhec*, s. 29. Haber usûl alimlerine göre hadisin müradifidir. Peygamberden gelene hadis, diğerlerinden gelene haber de denmiştir. Buradan hareketle tarihle uğraşanlara ahbârî, nebevî hadisle uğraşanlara muhaddis denmiştir. Aralarında mutlak umum husus vardır. Her hadis haberdir, fakat her haber hadis değildir. Horasan fakihleri mevkûf hadise eser, merfûa haber adını verirler [Accâc, *el-Muhtasar*, s. 19-20]. Eserin Nebî'nin (s.a.) kelamına ıtlakı da caizdir [Kâsimî, *Kavâid*, s. 61-62].

³²Bk. 1'nolu dn. Ayrıca bk. Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 68.

³³Bk. Âmidî, *el-İhkâm*, I, 145; Şevkânî, *İrşâd*, I, 156; İbn Saîd et-Tûfî, *Şerhu Muhtasar*, II, 60; Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 281; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, s. 115; Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 68; Hallaf, *Usûl*, s. 36; Ebû Zehra, *Metodolojisi*, s. 93. İtr, *Menhec*, s. 28; Accâc, *es-Sünne*, s. 15-16.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Bazıları hadisi, "**söz ve fiil olarak peygambere izafe edilen şey**"³⁴ olarak tarif etmiş, "*takrîr*" ve "*vasf*" a yer vermemiştir³⁵. Bu şekilde yapılan tarifin yorumunda **takrîr** ve irâdî ahvâlin/**ahlâkî vasf**ın aslında fiile dahil olduğu belirtilmiştir³⁶. Çünkü ahlâkî sıfat normalde bir davranış biçimi olmaktadır. Dolayısıyla usûlcüler hadisçiler gibi ahlakî vasf gibi bir ayırıma gitmezler³⁷.

Bazı müteahhirûn Hanefî uleması sahabenin söz ve fiillerini sünnete dahil etmişlerdir. Ancak mutekaddimûn Hanefilerin tamamı ve müteahhirûnun çoğu sünneti Resûl-i Ekrem'den sadır olanlara hasrederler³⁸. Çünkü usûlcüler sünneti sadece teşrî kaynağı olarak ele almakta, tariflerini de bu esasa göre yapmaktadırlar. Teşrî de peygamberden sabit olan **söz, fiil ve takrîr**leri kapsar.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Fıkıh usûlü eserleri³⁹ ile fıkıh/furû' kitaplarında yer alan sünnet kavramı⁴⁰ anlamca birbirinden farklıdır.

Fıkıhçılara göre farz, vacip, sünnet... sıralaması içinde sünnet, dinde yapılması kesin olarak istenmemiş olmakla beraber tercih ve teşvik edilmiş olan davranış ve iş demektir⁴¹. Bu durumda sünnet farz ve vacip olmaksızın Peygamber (s.a.)'den sadır olan her şeyi ifade eder.

Fukaha sünneti daha çok hükümlerle tarif eder. Çünkü onların maksadı hükümdür⁴². Şumünnî sünneti, "Peygamber'in (s.a.) sözü veya fiili ile sabit olup vacip ve müstehap olmayan şeydir" diye tarif etmiştir⁴³. Lakin bu tarif sünnetin mutlak tarifidir⁴⁴. Müstehabın kapsam dışı tutularak yapılan bu tanım yukarıdaki hüküm sıralamasına göre yapılmıştır. Çünkü genel manada Sünnet aslında müstehabı da kapsar. Nitekim bazı fıkıhçılar sünneti "**farz veya vacip olmaksızın tatavvu olarak Hz. Peygamber'in devamlı olarak yaptığı sabit olan fiildir**"⁴⁵ şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanım sözlü sünneti içermiyor. Halbuki Hz. Peygamber'in, farz ve vacip olarak değil de müstehap olarak güzel bir hasletle sıfatlanmaya veya fiil olarak bir davranışı eda etmeye teşvik eden sözleri de Sünnet'in genel kapsamı içindedir. Yani teşvikte söz konusu edilen sıfatla sıfatlanmak veya davranışı eda etmek, sünnet olmaktadır. Bu durumda fikhî manalara nisbetle sünnet; "**mendub, müstehap, tatavvu, nafil, rağbet edilen şeyler**"in müradifi olmaktadır⁴⁶. Sünnetin "**yapılması kesin olarak**

³⁴Cezâirî, *Tevcih*, s. 37.

³⁵İbn Salah, *Mukaddime*, s. 193; Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 281.

³⁶Cezâirî, *Tevcih*, s. 37.

³⁷Itr, *Menhec*, s. 28.

³⁸Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 56-57, 69.

³⁹Msl. bk. Hallaf, *Usûl*, s. 36.

⁴⁰Bk. İbn Abidîn, *Reddül-Muhtar*, I, 131 vd.; Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 40.

⁴¹Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, s. 115; Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 51.

⁴²İbn Abidîn, *Reddül-Muhtar*, I, 131.

⁴³İbn Abidîn, *Reddül-Muhtar*, I, 131.

⁴⁴İbn Abidîn, *Reddül-Muhtar*, I, 131.

⁴⁵Abdül-Azîm, *Dirâsât*, s. 25; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 18, *es-Sünne*, s. 18.

⁴⁶Şirâzî, *Şerhü'l-Lüma'*, I, 288. Usûlcülerin cumhuru, şafiî ve hanbelilerin çoğu bu lafızların müteradif oldukları, diğerleri ise bunların arasında derece farkı bulunduğu görüşündedirler [Şirâzî, *Şerhü'l-Lüma'*, I, 288, 5 nolu dipnot]; Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 40; Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 51.

emredilmeyen, isteyerek yapılan matlup fiil⁴⁷ şeklindeki tanımı, bu kavramlarla ifade edilmek istenen bütün davranışları kapsar. Bu tarife göre mübah sünnet kapsamı dışındadır; çünkü mübahta talep yoktur. Haram ve mekruh da bu kapsamın dışındadır; çünkü onlardaki talep sakınma talebidir, husule gelmeleri değildir. Vacip kapsamına giren fiiller de bu tarifin dışındadır; çünkü sünnet kapsamına giren fiillerde talep kesin değildir⁴⁸. Fıkıhçılara göre sünnet; "**faili övülen, terkedeni cezalandırılmayan fiil**" olarak da ifade edilmiştir⁴⁹.

Şevkânî'nin (ö.1250/1834) ifadesiyle hadis ve lügat örfünde sünnet umumî manada vacibe ve diğerlerine; fıkıh ehlinin örfünde ise vacip olmayana itlak olunur⁵⁰. Şatıbî (ö.790/1388) ise farklı bir yaklaşımda bulunarak bir fiilin, cüz' itibariyle (tek tek ele alınıp değerlendirildiğinde) mendub iken, kül itibariyle (bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiğinde) vâcib olabileceğini belirtmektedir⁵¹. Nitekim başkaları tarafından da sünnetin umumî manada **vacib, mendup, müstehab, mekruh ve haramı** kapsadığı⁵²; bütün bu hükümlerin sünnetle sabit olduğu da ifade edilmiştir⁵³. Bu manada sünnet bütün bu hükümleri kapsayan "şemsiye kavram"⁵⁴ olmaktadır. Bu yaklaşım sünneti bir hüküm kaynağı olarak değil bir model olarak algılamının ifadesidir. Zaten bütün bu farklı tanımlar sünneti bir hayat modeli olarak değil de bir hüküm kaynağı olarak ele almaktan kaynaklanmaktadır. Sünnet bir hayat modeli, dinî bir yol⁵⁵, bir yaşam biçimi olarak ele alınıp algılandığında farz ve vacip dahil dinin bütün hükümlerini kapsadığı görülecektir⁵⁶. Mesela Kur'an'da secde emredilmekte fakat secde emrinin uygulanış biçimini peygamberde görmekteyiz. Secdede olduğu gibi Allah'ın farz kıldığı emirlere uymada -özellikle ibadetlerde- peygamberin uygulama modelini kabul edip ona aynen uymak da farz

⁴⁷Bu tanım Celâlüddin el-Mahallinin tanımıdır [Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 51].

⁴⁸Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 51-52.

⁴⁹Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 52; Itr, *Menhec*, s. 28.

⁵⁰Şevkânî, *İrşâd*, I, 155. Ayrıca bk. Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 281.

⁵¹Şatıbî, *Muvafakât*, I, 132-133. Şatıbî'nin bu ifade ile ne demek istediğini izah sadedinde örnek bulmada doğrusu zorlandığımı söyleyebilirim. Şöyle bir örneğin verilebileceği kanaatindeyim: Farzların dışında kılınan nafil bir namaz tek bir fiil olarak ele alınıp değerlendirildiğinde bu mendub bir fiil olmaktadır. Ancak konuyu ifa şekli noktasında bütüncül bir yaklaşımla ele aldığımızda böyle bir namazı eda ederken onu Hz.Peygamber'in ifa ettiği şekilde gerçekleştirmek ise kesinlik manasında farz olmaktadır.

⁵²Vacib büyük çoğunluğa göre farz ile aynı anlamdadır [Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 32]. Hükümlerde farz-vacip ayırımı yapmayanların vacip kavramı farzı da içermektedir.

⁵³Muhammed Hasan Heytû, *el-Vecîz*, s. 282. Ayrıca bk. Serahsî, *Usûl*, I, 114; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s. 94. Hayri Kırbaçoğlu adı geçen eserinde "Klasik Sünnet Tanımlarının Değerlendirilmesi" başlığı altında yaptığı tenkid ve açıklamalarda konuya genişçe yer vererek ve konu ile ilgili görüşleri de serdederek aynı görüşü paylaşmakta, bu meyanda yeni bir sünnet tanımı ve anlayışının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. s. 68-103.

⁵⁴Bk. Fazlurrahman, *Islamic Methodology in History*, s. 12. Ayrıca bk. Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s. 94.

⁵⁵Serahsî'nin ifadesiyle sünnet, "dinde takip edilen yol"dur [Serahsî, *Usûl*, I, 113. Ayrıca bk. İbn Abidîn, I, 103]. Nureddîn Itr da, İslâmî geleneğe göre mutlak manada sünnetin "İsâm yolu" anlamına geldiğini belirtmektedir, [Itr, *Menhec*, s. 27].

⁵⁶Serahsî mutlak manada, sünnete tabi olmanın, farz ve vacip manasını taşımadığını, ancak, Bayram Namazı, ezan, kamet, cemaatle namaz gibi dinin alametlerinden sayılan sünnetlerin vacip derecesinde olduklarını belirtir [Serahsî, *Usûl*, I, 113]. Konu ile ilgili geniş bilgi için. bk. Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s.91-95.

olmaktadır. Bir başka ifade ile namaz kılmak farzdır ve namazın ikinci bir kılınış şekli yoktur. Hz.Peygamber'in ortaya koyduğu kılma şekil ve modelini kabul edip uygulamak da farz olmaktadır⁵⁷.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Kelamcılara göre sünnet, **bid'atın mukabilidir**⁵⁸. Ahlâk ve va'z alimlerinin sünneti tarifleri de kelamcılara uygun düşmektedir. Onlara göre sünnet, "**şer'î aslı olan her şey**"dir⁵⁹. İki tarif aynı gibidir. Çünkü ikisi de şu iki noktada birleşmektedir:

⁵⁷Serahsî'nin (ö.490/1096) belirttiğine göre, Henefilerde sünnet, "Resûlullah'ın ve ondan sonra sahabenin takip ettikleri yoldur". Şafî ise sünnetten sadece Hz.Peygamber'in yolunu ve sünnetini kasteder, [Serahsî, *Usûl*, I, 113-114; Ayrıca bk. Ünal, *İmam Ebû Hanifenin Hadis Anlayışı*, s. 126] Fakihler, sünnet kavramına, mensub oldukları mezheplere ve benimsedikleri kriterlere göre farklı manalar yüklemiş olmakla beraber, bizzat hangi amaçla kullanıldığı ve ne tür bir işlev yerine getirdiği gerçeği de kavramın yansıttığı manaya doğrudan etkili olmuştur. Zira şer'î hükümlere delil olması açısından ifade ettiği anlam ile bizzat kaynağına bakarak ifade ettiği anlam farklı olmaktadır. Meselâ şeriat örfünde sünnet, Peygamber (s.a.)'den nafîle olarak nakledilen ibadetlere itlak olunurken, bazan da metluvv ve mu'ciz olmaksızın söz, fiil ve takrirlerini kapsayacak şekilde Resûlullah'tan sadır olan şer'î delillere itlak olunur. Bu durumda genel bir değerlendirme olarak fikhî manada sünnet, mükellefler tarafından yerine getirilen bir fiilin dinde ifade ettiği hüküm, diğer bir ifade ile fiili yapma gerekliliğinin derecesini mükellefe yansıtan bir kriter olmaktadır. Kavramın bellibaşlı mezheplerin ıstılahında ifade ettiği anlam şöyledir:

a. Şafîiler: Şafîilerin ıstılahında şer'î bir hüküm olarak sünnet, "**kesin bir taleble olmaksızın matlup olan bir fiili isteyek yapmak**"tır. Mubahta talep olmadığı için tarifteki "matlup" ifadesi **mubahî**; haram ve mekruhta matlup olan ise yasak kapsamındaki fiilleri yapmaktan kaçınmak olduğu, husûle gelmeleri olmadığı için de **haram** ve **mekruhu**; talebin kesin olmaması da **vâcibi** kapsamın dışında bırakılmaktadır. Şafîilerin çoğunluğuna göre sünnet; fikhî anlamına nisbetle **mendub**, **müstehab**, **tatavvu**, **nafîle**, **rağbet edilen güzel şey** gibi isimlerin müradifidir. Bütün bu isimler onlara göre aynı anlama gelmektedir. Diğer bir tarife göre sünnet, "**faili övülen, terkedini zemmedilmeyen fiil**" olarak ifade edilmektedir. Bazı şafîiler de, Hz. Peygamber'in devamlı olarak yaptığı mendup fiillere **sünnet**, bir veya iki kere yaptığı fiiller gibi, devamlı yapmadığı fiillere de **müstehab** demişlerdir. **Tatavvu** ise mükellefin ihtiyarı ile yaptığı mendup fiildir. Bütün bunlar mendub, nafîle ve merğub fiiller kapsamındadır. Tariflerdeki farklılıklar lafzîdir ve isimlendirmeye aittir. Bazıları kabul etmese de her üç menduptan biri (sünnet, müstehab, tatavvu) diğeri ile isimlendirilebilmektedir. Çünkü bunlardan herbirine dinde yol, adet demek yanlış olmaz [Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 51-53].

b. Hanefiler: Hanefilere göre sünnet "**Hz.Peygamber'in özürsüz terketmekle beraber yapmaya devam ettiği fiil**"dir. "Yapmaya devam ettiği" ifadesi **haram**, **mekruh**, **mubah** ve **nafîle**leri; "bazan terketmek" de hiç terketmediği **farz** ve **vacibi** kapsamın dışında bırakılmaktadır. Bazı hanefiler sünneti, "**Peygamber ve raşit halifelerin veya onlardan bazılarının ortaya koyup farz ve vacip olmaksızın mükelleften yerine getirilmesi istenen dinî yol**" olarak ifade etmişlerdir.

c. Malikiler: Mağribli malikilerin ıstılahında sünnet; "**yapanı sevap kazanan, terkedeni cezalandırılmayan fiil**" dir. Bazıları buna mendup adını verirler. İbn Rüşd müstehab adını verir. Üç mertebesi vardır: Sırayla sünnet, fazilet ve nafîle. Bu üç mertebe bu tertip üzere sevap ve fazilet bakımından farklıdır. Bazılarına göre sünnet "**Peygamberin yapıp cemaatin içinde izhar ettiği ve yapmaya devam edip de herhangi bir delilin vacip olduğuna delalet etmediği fiil**"dir. Bağdatlı malikilerin ıstılahında sünnet "**kesin bir taleble olmaksızın matlup olan bir fiili isteyek yapmak**"tır.

d. Hanbeliler: Hanbelilerin sünnet hakkında iki ıstılahları vardır: Birincisi "**yapanı sevap alan terkedeni cezalandırılmayan fiil**"dir. Mendub, müstehab, tatavvu, taat, nafîle, kurbet, rağbet edilen güzel şey, ihsan, fazilet ve efdal kelimeleri ile eş anlamlıdır. Diğer bir ifadeye göre sünnet mendubun bir çeşididir. Mendubun en yüksek derecesi sünnet, sonra fazilet, sonra nafîle gelir. Şevkânî, sünnetin bid'atın mukabiline itlak olduğunu belirtmektedir. Fûlan ehli sünnettendir derken bu tür bir mana kastetmektedirler. Nitekim Peygamberin yaptığına uygun iş yapana fulan sünnet üzeredir denir. Ayrıca söz konusu fiil hakkında Kur'an'da herhangi bir nassın yer alıp almaması farketmemektedir. Peygamberin yaptığına aykırı bir iş yapan için de fulan bidat üzeredir denir [Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 65-68].

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

1. Şer'î aslı olan her şey sünnettir. Bu ifade Kitap ve Sünnet'i kapsar.

2. Şer'î aslı olmayan her şey bid'attır.

Mesela bir kimse Hz.Peygamberin davranışına uygun harekette bulunduğu zaman "falan kişi sünnet üzeredir" denilir. Yine bir kimse Hz.Peygamber'in davranışına uygun hareket etmediği zaman "falan kişi bid'at üzeredir"⁶⁰denilir⁶¹.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Bazı muhaddisler hadisi "**Peygamber (s.a.)'e izafe edilen şey**"⁶² diye tarif ederek genel bir ifade kullanmış, hadis kapsamına giren unsurlar belirtilmemiştir. İbn Hacer (ö.852/1447) hadisin şeriat örfünde bu manaya geldiğini belirtmektedir⁶³.

Bu tanım -hüküm ifade etsin etmesin- Peygambere ait olan her şeyi kapsadığı gibi, zaman olarak bi'set öncesini de kapsar⁶⁴. Onun için bazı alimler sünnetin tanımında "**sîret**"e de yer vermişlerdir⁶⁵. Bu sîret, ister Hirâ Mağarası'nda inzivaya çekilip ibadet veya tefekkür etmesi gibi bi'setten önce olsun ister sonra olsun farketmemektedir⁶⁶.

Kimileri de **söz** ve **fiil**den sonra peygambere izafe edilenler gurubunda "**ahvâl**" ini zikretmiş, ancak ahvâlin ihtiyarî olması durumunda fiile dahil olduğu, aksi ise dahil olmadığı belirtilmiştir⁶⁷. Çünkü ihtiyarî olmayan ahvâlin bizi ilgilendiren bir hüküm yönü bulunmamaktadır. Burada anlatılmaya çalışılan "**ahvâl**", "**vasf**" ın karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bazı tariflerde "**söz, fiil ve vasıf**"⁶⁸ ifadeleri kullanılmış, vasıf bazan ahvâl gibi mutlak bazan da "**hukûkî veya hulukî vasıf**" şeklinde tafsîl edilmiştir⁶⁹. Ahvâlin ihtiyarî

⁵⁸Abdül-âzîm, *Dirâsât*, s. 28. Ayrıca bk. Şatbî, *Muvafakât*, IV, 4; Accâc, *es-Sünne*, s. 18; Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 68; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 401; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 141. Bazan fıkıhçılar hadisi bu manaya itlak ederler [Şevkânî, *İrşad*, I, 155; Accâc, *es-Sünne*, s. 18]

⁵⁹Abdül-âzîm, *Dirâsât*, s. 28.

⁶⁰Accâc, *el-Muhtasar*, s. 19. Ayrıca bk. Şatbî, *Muvafakât*, IV, 4.

⁶¹Fıkıhçıların şu sözleri de buna örnek verilebilir: Onlar, bir adamın, karısını hayızlı değilken boşaması durumunda "bu sünnet olan bir boşamadır", hayız halinde iken boşaması durumunda da "bu bid'at olan bir boşamadır" derler [Accâc, *el-Muhtasar*, s. 19].

⁶²İbn Salah, *Mukaddime*, s. 193; Suyûtî, *Tedrib*, I, 42; Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadis*, s. 28.

⁶³Suyûtî, *Tedrib*, I, (?) 42; Krş. Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 2.

⁶⁴Cezâirî, *Tevcih*, s. 37; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 17. "Bi'set öncesi" ifadesi, peygamberlikten öncesi bütün ahvâlini içine alır. Böyle olması, bi'set öncesi ve sonrasında masum kabul edilmesi esasına dayanır [Accâc, *el-Muhtasar*, s. 17].

⁶⁵Accâc, *el-Muhtasar*, s. 16, 19, *Sünne*, s. 16. İbn Teymiyye, "Nebevî hadis, mutlak olarak zikredildiğinde nübüvvetten sonra Hz.Peygamber'den nakledilen söz, fiil, ve ikrarlarıdır. Onun sünneti bu üç şekilde sabit olur. Bu bir haberse bunu tasdik etmek vacip olur. Vacib, haram veya ibâhe cinsinden bir teşrî ise ona ittiba vacib olur" demektedir [Kâsimî, *Kavâid*, s. 62].

⁶⁶Kâsimî, *Kavâid*, s. 64; Accâc, *el-Muhtasar*, 16, *es-Sünne*, s. 16

⁶⁷Cezâirî, *Tevcih*, s. 37.

⁶⁸Kâsimî, *Kavâid*, 61.

⁶⁹Itr, *Menhec*, s. 26-27.

ve gayri ihtiyarî ayırımı "hilkî ve hulukî" ifadeleriyle örtüşmektedir. Çünkü "hulukî vasıf" tamamen ihtiyarî iken "hilkî vasf"ın ihtiyarî bir yönü bulunmamaktadır.

Burada şunu da belirtelim ki, vasfın hadis ya da sünnet kapsamına alınması usûlculere göre değil hadisçilere göredir⁷⁰. Ahlâkla ilgili vasfın sünnet kapsamında yer alması tabîdir. Buna itiraz eden de yoktur. Fakat tariflerde vasıf bazan açıkça zikredilmiş bazan da zikredilmemiştir⁷¹. Vasfın açıkça zikredilmediği tanımlarda bu tür vasıflar -temelde bir davranış biçimi olduğu için- fiil kapsamı içerisinde kabuledilmiştir⁷². Vasıf ahlâkî bir davranış olarak ele alındığında fiil kapsamı dışında düşünülmesi ve ikinci kez tarifte yer alması da zaid gözükmektedir. Eğer fiil temelde bir davranış olan ahlâkî vasfı da kapsıyorsa o zaman tanımlarda vasıf neden ayrıca zikredilmiştir sorusu akla gelmektedir. Buradan hareketle belki şunu söylemek mümkündür: Mutlak olarak zikredilen vasıf kavramından ahlâkî davranışlardan ziyade -özellikle hadisçiler nezdinde- muhtemelen yaratılış vasfı kastedilmiştir. Çünkü ahlâkî vasıf fiil kapsamında yer alacağına göre ayrıca zikredilen "vasıf"ın başka bir anlam ifade etmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bazı çağdaş alimlerin, hadis veya sünneti tarif ederlerken vasıf kavramını, "**hilkî veya hulukî vasıf**" şeklinde açarak zikretmeleri, bunu doğrular mahiyettedir.

Bütün bu tarif ve izahlar peygambere aidiyet noktasında ve hadisçilerin ıstılahına göredir. Bu bağlamda hadisçilerin en yaygın tarifi "**söz, fiil, takrîr** veya **vasıf** olarak Peygamber (s.a.)'e izafe edilen her şey"⁷³ şeklinde yapılandır.

Bu tanım aslında, "**hadis Peygamber (s.a.)'e izafe edilen her şeydir**" şeklindeki tarifi bir nevi açılımı; hadis veya sünnete Resûlullah'a izafeten yapılan tariflerin de en kapsamlısı olmaktadır. Ancak sünnete asl olan ittiba olduğu için bi'set öncesini kapsamın dışında tutmak gerektiğini söyleyenler de vardır⁷⁴.

Yukarıdaki tariflere göre sahâbeye izafe edilen **mevkuf hadis** ile tabîne izafe edilen **maktû hadis** kapsama dahil değildir. Kirmânî ve Tîbî bunların hadis kapsamına dahil edilmemesi görüşündedirler⁷⁵. Ancak bazı muhaddislerin ıstılahında hadis/sünnet sadece peygambere izafe edilen şey iken, çoğunluğa göre sahabe ve tabîne izafe edilenlere de teşmil edilmiştir⁷⁶. Bu manada hadis veya sünnetin tercih edilen en geniş tarifi; "**söz, fiil, takrîr, yaratılış veya ahlâkla ilgili sıfat olarak peygambere (veya sahâbe ve tabîne) izafe edilen her**

⁷⁰Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 76.

⁷¹Kâsimî, *Kavâid*, 35-38; Cezâirî, *Tevcih*, 2.

⁷²Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 76. Kimileri de fiillerin sıfatlara teşmil edilmesini doğru bulmaz. Usûlculere göre sıfatlar sünnete dahil değildir. Bk. aynı yer; Kâsimî, *Kavâid*, s. 62.

⁷³Kâsimî, *Kavâid*, s. 61; Cezâirî, *Tevcih*, I, 254.

⁷⁴Kâsimî, *Kavâid*, s. 62.

⁷⁵Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 56-57. Mevkuf hadisin hükmü konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefilerden Râzî, Serahsî (ö.490/1096) ve müteahhirîn âlimler, birer görüşlerinde de İmam Mâlik (ö.179/795): ve Ahmed b. Hanbel'e (ö.241/855) göre mevkuf hadis hüccettir. Bazı hanefiler ve İmam Şafiî'ye (ö.204/819) göre hüccet değildir. Çünkü sahabenin kendi ictihadı sonucu ya da Hz.Peygamber'den değil de başka birinden duymuş olma ihtimali vardır [Itr, *Menhec*, s. 328].

⁷⁶Kâsimî, *Kavâid*, s. 62; Itr, *Menhec*, s. 28.

şey"⁷⁷ olarak yapılandır. Ancak burada şunu da ilave etmek gerekir ki, sahâbe ve tabîne ait olanlar, mutlak bir ifade ile değil de **mevkuf** veya **maktû'** kaydıyla peygambere ait olanlardan ayırt edilmişlerdir.

İbn Hacer Resûl-i Ekrem'in "**hemm**"lerini/yapmayı arzu edip de bazı sebeplerden dolayı yapmadıklarını da sünnetin kapsamına dahil ederek konuya farklı bir boyut kazandırmıştır⁷⁸.

Bazılarına göre hadis, "Hz.Peygamber'e ait **söz**, **fiil** ve **takrîlerin**/ tasviplerin kendisi değil, yazı ile tesbit edilen ve bizlere nakledilen şekilleridir"⁷⁹.

-Bi'setten önce olsun veya sonra olsun ya da şer'i bir hükmü ispat etsin veya etmesin- peygamberden nakledilen her şeyi ele aldığı⁸⁰ için hadisçilerin istilâhındaki sünnet diğerlerinden daha şumüllüdür.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Buraya kadar derlediğimiz bilgilerde görüldüğü gibi değişik kesimlerde farklı manada kullanılan sünnet kavramı, ilmî branşların kendi ilgi alanları ve icra ettikleri fonksiyona göre yorumlanmıştır. Ancak kavrama yüklenen mana ile aynı mananın farklı bir şekilde yorumlanmasını birbirine karıştırmamak lazımdır. Yani farklılık, bir yandan sünnet kavramına yüklenen manada, diğer yandan da aynı mananın yorumlarında söz konusu olmaktadır.

Mana yönüyle sünnet kavramına iki değişik anlam yüklenmektedir:

1. Sünnet, Kur'an'ın dışında⁸¹ "**Hiz. Peygamber'den sadır olan her şey**"dir⁸². Burada mesele sadece kaynak itibarı ile ele alınmakta ve peygamber kaynaklı olma esasına dayanmaktadır.

İlgi ve uğraş alanına sünnetin dahil olduğu bütün ilmî branşlar, sünnetin peygamber kaynaklı olma noktasında görüş birliği içindedirler. Fakat sünnetin kapsamı konusunda biraz da ilmî branşların zorunlu bir neticesi olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür.

a. Mesela fıkıh usûlcüleri sünnette peygamber kaynaklı olmayı esas almakla beraber peygambere izafe edilen her şeyi bu kapsama dahil etmezler. Çünkü onlar meseleyi sadece şer'î hükme medar olma açısından ele almakta, böylece sünnetin kapsamını irade ile uyulabilecek hususlar ile sınırlandırmakta, netice itibarı ile de sünneti bu kapsama giren Hz. Peygamber'in **söz**, **fiil** ve **takrîr**lerinden ibaret saymaktadırlar. Hükme medar olanlar da sadece bu kapsama girenlerdir.

b. Hadisçiler fıkıh usûlcülerinden iki noktada ayrılmaktadırlar. Birincisi; hadisçiler kaynak itibarı ile sadece peygamberden sadır olan hususları değil, hadis literatüründe mevkûf hadis diye isimlendirilen sahabe kaynaklı hususları ile maktû hadis diye isimlendirilen tabiîn kaynaklı hususları da sünnet kapsamına

⁷⁷İtr, *Menhec*, s. 27; Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 25; Accâc, *es-Sünne*, s. 22.

⁷⁸"Sünnet, Peygamberden gelen söz, fiil, takrir ve hemmleri/yapmayı düşünüp yapmadıklarıdır [İbn Hacer, *Feth*, XIII, 208]. Takrîr ve hemmleri, itikad ve iradeler gibi onun kalbî fiillerindedir.

⁷⁹Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 26; Koçkuzu, *Hadîs Tarihi*, s. 14.

⁸⁰Accâc, *es-Sünne*, s. 15.

⁸¹Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 68.

⁸²İbn Salah, *Mukaddime*, s. 193; Suyûtî, *Tedrib*, I, 42.

almaktadırlar⁸³. Ancak sünnet tabiri sahabe ve tabiîn için söz konusu olduğunda Peygambere ait sünnetten ayırt edilmesi için "*mevkûf*" veya "*maktû*" ifadeleri ile takyid edilmektedir. İslâmî terminolojide sünnet dendiğinde ilk akla gelen Hz.Peygamber'in sünnetidir⁸⁴.

Hadisçileri böyle bir görüşe sevkeden etken, Kur'ân-ı Kerîm'de onları öven bir çok ayetin⁸⁵ yanısıra, Hz. Peygamber'in "*Ümmetimin en hayırlısı benim çağdaşlarımdır. Sonra onları takip edenlerdir; daha sonra da onları takip edenlerdir*"⁸⁶ şeklinde irad buyurduğu hadisidir.

Hadisçiler ayrıca burada sahabenin Peygamberle içiçe yaşadığını, onların yaşantısı ile Peygamberin yaşantısının adeta özdeşleştiğini, dolayısıyla sözlü olarak "şu uygulama sünnettir" demeden fiilî olarak ortaya koydukları bir uygulamanın peygamberî bir uygulama olabileceğini hesaba katmış, sahâbe uygulamalarını onun için sünnet kapsamına dahil etmişlerdir⁸⁷. Hatta o kadar ki, Muvatta' sahibi İmam Malik (ö.179/795), -çelişmesi durumunda- Medine halkının uygulamalarını sözlü hadise tercih etmiştir⁸⁸. Bütün bu gerçeklerden hareketle vahiy kesilip Resûlullah'ın vefatının üzerinden uzun zaman geçince, selef-i sâlihine benzemek de bir nevi sünnete ittiba sayılmıştır⁸⁹.

Hadisçilerin bu mantık ve düşünceleri son derece doğru ve makul olmakla beraber hadis literatüründe mevkûf hadis diye geçen sahabe sözü ve uygulamaları bizatihi hüccet değildir⁹⁰. Ancak sahabîler her hususta örnek alınabilirler. Kur'an ve Sünnet'e ters düşmeyen her güzel söz ve uygulama zaten örnek alınabilmektedir. Ancak nass gibi mutlaka uyulacak anlamına gelmez. Zaten fıkıhçıların sahabe sözü ve uygulamalarının delil kabul edilip edilmediği konusundaki görüşleri de farklıdır⁹¹.

Tabiîlere izafe edilen hususların sünnet kapsamına dahil edilmesi, yukarıdaki hadisin yanısıra sahâbe ile içiçe yaşamaları, onlardan sonra peygambere en yakın ve en hayırlı bir nesil olmaları, Kur'an'da da "*öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tâbî olanlar...*"⁹² şeklinde nesil olarak açıkça övülmeleri sebebiyledir denebilir. Ancak hadis literatüründe maktû hadis diye ifade edilen tabiîn sözü ve uygulamaları sahabede olduğu gibi bizatihi hüccet değildir⁹³. Ayrıca bir tercih ya da bir sıralama söz konusu olacaksa elbette sahâbeden sonra gelirler. Nitekim Ebû Hanife (ö.150/767) de bu konuda şöyle demektedir: "Resûlullah'tan gelen

⁸³Itr, *Menhec*, s. 27; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 25.

⁸⁴Bk. Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet I*, s. 70. Burada söz konusu olan mesele sahabe ve tabiîn kaynaklı hususların delil olarak kabul edilip edilmemesi değil, sünnet vasfı verilip sünnet kapsamında kabul edilip edilmemesidir.

⁸⁵Msl. bk. el-Bakara (2) 143, Âl-i İmrân (3) 110, et-Tevbe (9) 100, el-Feth (48) 29.

⁸⁶*Buhârî*, Fedâilü's-sahâbe 1, Şehâdât 9, Rikâk 7; *Tirmizî*, Fiten 45, Şehâdât 4, Menâkıb 56; İbn Mâce, Ahkâm 27; Ahmed b. Hanbel, I, 378, 417, 434; II, 228; IV, 267.

⁸⁷Şatbî, *Muvafakât*, IV, 4.

⁸⁸Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 97.

⁸⁹Subhî Salih, *Hadis İlimleri*, s. 6.

⁹⁰Ahmed Nâim, *Tecrid (Mukaddime)*, I, 135.

⁹¹Bk. Itr, *Menhec*, s. 328.

⁹²et-Tevbe (9) 100.

⁹³Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 121.

hadislerin başımızın üstünde yeri vardır. Sahabeden gelenlerde muhayyeriz: Seçer birini tercih ederiz; fakat toptan terketmeyiz; başkalarına ait olan hüküm ve icthadlara gelince bizde onlar gibi -ilim- adamlarıyız"⁹⁴.

Hadisçilerin fıkıh usûlcülerinden ayrıldıkları ikinci nokta, kaynak itibarı ile Hz. Peygamber'den sadır olan şeyleri sadece söz, fiil ve takrîrlerle sınırlı tutmamalarıdır. Onlar Hz. Peygamber'in şer'î delillere "**kaynak**" olmasından ziyade, "**aidiyet**"i esas alarak, hükme medar olmasına bakmaksızın Peygamber'e ait olan her şeyi sünnet kapsamına alırlar. Dolayısıyla hadisçilere göre yaratılışla ilgili sıfat olarak Peygambere izafe edilen şeyler de, sünnetin kapsamına dahil olmaktadır.

2. Sünnet kavramı, fıkıh literatüründe ibadet ve amellere verilen hükümlerden farz ve vacipten sonra gelen bir hüküm ifade eder⁹⁵. Daha açık bir deyişle sünnet; "mendub", "nafile", "sünnet", "tatavvu", "müstehab", "ihsan", gibi kavramlarla ifade edilip Şâri'in kesin olmayarak yapılmasını istediği iş; veya failine yaptığı zaman mükâfat verilen, terkettiği zaman ceza gerekmeyen fiildir⁹⁶. Yani sünnet/mendub öyle bir ödevdir ki, onu yapan şer'an övülür, terkeden kınanmaz⁹⁷. Bazı Şîi fakihleri sünneti/mendubu, "terkedilmesi câiz olmakla beraber yapılması üstün olan şeydir", diye tarif etmiştir⁹⁸. Bu tarif sünneti/mendubu daha iyi açıklamaktadır; ancak "yapılması üstün" sözünden kesinlik manası çıkarılmamalıdır⁹⁹. Burada sünnet, tamamen, yapılan bir fiilin gereklilik derecesini belirten bir kriter olmaktadır.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Yaratılış vasfının sünnet kapsamına alınması iki sebepten biri ile olması muhtemeldir:

1. Hadisi veya sünneti tanımlamada yaratılış vasfına yer verenler tariflerini hadis mecmualarının kapsadığı bilgi esasına dayandırarak bütün bilgi malzemesini kapsayacak şekilde yapmış oldukları gözükmektedir. Yani önce bir tanım yapıp sonra da malzemeyi ona göre toplamak değil, peygambere ait olma esasına dayalı olarak ona izafe edilenlerle peygamberî malzemeyi yorumlamada sahabe ve tabiîne ait olan gerekli her şey toplanmış sonra da bu malzemeyi kuşatacak şekilde bir tanımlama yoluna gidilmiş gözükmektedir. Çünkü hadisçilerin tanımı "hükme medar olma" esasına değil, "ait olma" esasına dayandırılmıştır. Mevcüt hadis mecmualarının Hz.Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin yanısıra, yaratılış ve ahlâkla ilgili sıfatlarına, sîretine, hatta ona ait olan bu malzemenin bir nevi yorumu demek olan sahâbe ve tabiînin söz ve uygulamalarına da yer vermeleri bunu gösterir. Görüldüğü gibi burada sünnetin fonksiyonel manasından ziyade aidiyet esasına dayalı her türlü bilgiyi kapsayacak şekilde bir tanımlama yoluna gidilmiştir.

Aslında yaratılış vasfının neden tarife alındığından ziyade bu tür malzemenin hadis mecmualarına neden alındığını tahlil etmek gerekir. Uymaya veya örnek almaya mahal teşkil etmeyen peygambere ait bu tür bir

⁹⁴el-Mekkî, *Manâkıb*, I, 71. Ayrıca bk. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 191.

⁹⁵Bk. Abdilhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 51.

⁹⁶Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.

⁹⁷Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.

⁹⁸Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.

⁹⁹Ebû Zehra, *Metodoloji*, s. 30.

bilgiyi gelecek nesillere aktarmanın amacı veya faydası ne olabilir?! Hal böyle olunca ister istemez başka ihtimalleri düşünme mecburiyeti doğmaktadır.

2. Yaratılış vasfıyla ilgili bilgiler iradî olarak uyulacak veya örnek alınacak bir özellik taşımamakla beraber, iradî olarak uyulacak hususların anlaşılmasına dolaylı olarak katkı sağladığı kanaatindeyiz. Hadisçilerin bu tür bilgileri mecmualarına alırken böyle bir amacı hedeflediklerine dair gözümüze çarpan bir bilgi olmamakla beraber ihtimal dışı olduğu da söylenemez. Yoksa herhangi bir fayda ümit edilmeden sırf bir bilgi olsun diye bu bilgilere yer vermenin ne anlamı olabilir! Kanaatimizce burada iki amaç hedeflenmiş olabilir:

- a. *Peygamberi bir beşer olarak algılamak böylece tevhîdin korunmasına yardımcı olmak,*
- b. *Böyle bir algılamaya neticisinde sünnetin daha iyi anlaşılma ve yorumlanmasına katkı sağlamak.*

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Kur'ân-ı Kerîm Peygamberi bize "**üsve-i hasene/güzel örnek**"¹⁰⁰ olarak takdim etmektedir. Numune takdiminde asl olan "üsveye uymak"tır. Örnek alma sadece fiillerde değil, sözlü olarak öngörülen prensip ve doğrulama anlamına gelen takrirlerde de sözkonusudur.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Tarifte peygamberden sadır olanlar; **sözler, fiiller, takrirler ve vasıflar** şeklinde dört grup olarak ele alınmaktadır. Yani sünnetin kavî olanı vardır, fiilî olanı vardır, takrîrî olanı vardır, vasfî olanı vardır. Kavî sünnet, Hz. Peygamber'in çeşitli maksat ve münasebetlerle söylediği sözlü hadisleridir¹⁰¹. Sözlü sünnete uymanın gerekliliğini belgeleyip temellendiren âyetlerin sayısı oldukça fazladır¹⁰². Kur'an'da "**Allah'a itaat ediniz!**" emrinden sonra peygambere itaatı emreden pek çok âyet vardır¹⁰³. "İtaat etme" emri ise, "sözlü sünnete uyma"yı öncelikle içine alır.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Fiilî sünnet ise Hz. Peygamber'in fiilî olarak sergilediği davranış ve uygulamalardır¹⁰⁴. Peygamberin fiillerinin tümü uyma kapsamına girip girmediği ayrı bir konudur¹⁰⁵. Detayı gerektiren bu konuya

¹⁰⁰el-Ahzâb (33) 21. Ayet şöyledir: "*Andolsun ki, Resûlüllah'da, sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır*".

¹⁰¹Hallaf, *Usûl*, s. 36; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 16, *es-Sünne*, s. 16.

¹⁰²Msl. bk. en-Nisâ (4) 59, 65, 80; el-Haşr (59) 7, vdğ.

¹⁰³Âl-i İmrân (3) 32, 132; en-Nisâ (4) 59; el-Mâide (5) 92; vdğ. Msl.: "*De ki: Allah'a ve Resûlüne itaat edin! Eğer yüz çevirirlerse bilinler ki Allah kafirleri sevmez*" [Âl-i İmrân (3) 32].

¹⁰⁴Hallaf, *Usûl*, s. 36; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 16.

¹⁰⁵Meselâ ümmet "**hasâis**" ile ilgili konularda peygambere uymakla mükellef olmadığı gibi bazı hususlarda uymak da haramdır. Geniş bilgi için bk. Ağırman, *Sünnet'te İtaat*, Marmara Ün. Sosyal Bil. Enstitüsü, İstanbul 1995. s. 218-224, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), "*Hz. Peygamber'e İtaatin Sınırı*" Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, s. 65-75, Sy. 1, Sivas 1996. Hz. Peygamber'in hasaisini konu alan müstakil bir eser için bk. Suyûtî, *Hasâisü'l-kübrâ*, I-III cilt. Ayrıca Hz. Peygamber'in davranışlarının bağlayıcılığı ile ilgili geniş bilgi için bk. Karaman, *İslâmın Işığında Günümüz Meseleleri*, II, 439-457; İbn Aşur, *İslâm Hukuku Felsefesi*, s. 47-65; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s. 79-95.

girmeyeceğiz. Ancak şu kadar var ki, "**Bana tâbi olunuz!**"¹⁰⁶, "**Ona uyunuz!**"¹⁰⁷ âyetlerinde yer alan uyma emri, öncelikle fiilî sünnete uymanın hem gerekliliğini ortaya koymakta hem de Kur'an'daki temelini oluşturmaktadır.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Takrîrî sünnet de Hz. Peygamber'in, huzurunda veya gıyabında sahabeden sadır olan söz veya fiile muttali olup da susması ya da kabul ettiğini belirten herhangi bir ikrarın tezahür etmesi şeklinde oluşan sünnettir¹⁰⁸.

Hz. Peygamber'in takrîrlerinin uyma kapsamına dahil olup olmadığını âyetlerle şu şekilde temellendirmek mümkündür: Hz. Peygamber'in en önemli görevi hakkı tebliğ etmek¹⁰⁹, anlatmak¹¹⁰ ve tevhidin ikamesi için mücadele etmektir. Bundan dolayıdır ki müslümanların arasında herhangi yanlış bir sözün söylenip veya bir fiilin işlenip de muttali olması durumunda peygamberin ona ses çıkarmaması mümkün değildir. Bu, tebliğ görevi ve peygamberlik vasfıyla bağdaşmaz. Şayet o böyle bir şey karşısında susmuşsa, bu onun doğruluğunu kabul ve tasdik etmesi anlamına gelir. Artık uyma açısından bunun sözlü veya fiilî sünnetten farkı yoktur; -sözlü veya sözsüz- Hz. Peygamber'in tasvibinden geçmekle sünnetleşmiştir. Dolayısıyla -sözlü veya fiilî olarak- hangi sünnet kısmına giriyorsa, yukarıdaki âyetlerle temellendirilmiş olmaktadır.

Bütün bunları hem aklî hem naklî delillerle izah etmek mümkündür. Her üçü -söz, fiil, takrîr- de irade ile uyulabilecek hususlardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi fıkıhçılar meseleyi uyma noktasından ele almış, tariflerini de buna göre yapmışlardır. Mesele sadece uyma noktasından ele alındığında, doğru olan da budur, denebilir. Fakat hadisçilerin yaptığı tarifi farklı olduğunu görmüştük. Onlar sünnetin kapsamını geniş tutarak Hz. Peygamber'in "**söz, fiil ve takrîrleri**"nin yanısıra, **yaratılış veya ahlâkla ilgili sıfat olarak Peygambere izafe edilen şeyler**"i yani peygamberin hilye¹¹¹ ve şemâilini¹¹² de sünnet/hadis kapsamına almışlardır. Bunu sünnet bağlamında âyetlerle nasıl temellendirebiliriz?

¹⁰⁶Âl-i İmrân (3) 31. Ayet şöyledir: "*(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın...*" [Âl-i İmrân (3) 31].

¹⁰⁷el-A'râf (7) 158. Ayet şöyledir: "*De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın (gönderdiği) elçiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve Onun ümmî Resûlüne, Allah'a ve Onun kelimelerine gönülden inanan Resûlüne iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız*".

¹⁰⁸Hallaf, *Usûl*, s. 36-37; Accâc, *el-Muhtasar*, s. 16-17, *es-Sünne*, s. 17.

¹⁰⁹el-Mâide (5) 67. Ayet şöyledir: "*Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun...*".

¹¹⁰en-Nahl (16) 44. Ayet şöyledir: "*...İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana da bu Kur'an'ı indirdik...*". Kâsimî, *Kavâid*, s. 111; Ahmed Nâim, *Tecrid (Mukaddime)*, I, 135.

¹¹¹Sözlükte süs, zînet, sıfat, sûret, hey'et, görünüş anlamına gelen hilye kişinin vasfı, yaratılışı ve şekli demektir [İbn Manzûr, *Lisân*, XIV, 194-196]. Kur'an-ı Kerîm'de süs, zînet manasında kullanılmıştır [en-Nahl (16) 14; el-İnsân (76) 21]. Daha sonra Hz. Peygamber'in vücut yapıları ve güzel sıfatları hakkında kullanılan bir tâbir olmuştur [Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 842]. Bu durumda hilye şemâilin bir bölümüdür. Diğer bir ifade ile her hilye bir şemâildir, fakat her şemâil hilye değildir.

¹¹²Şemâil sözlükte karakter, kişilik; iyi, hoş, seçkin hususiyetler; güzel, temiz, râzı olunmuş ahlâk; kişinin yaratılışı anlamındadır [İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 369. Ayrıca bk. Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 377; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 144]. İstılah olarak kullanımı epey sonralara raslayan eş-Şemâil

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Hilkî vasf Hz.Peygamber'in nübüvvet mühründen tutun da yüzündeki kırmızılığa, boyu, rengi ve tebessüm şekline varıncaya kadar yaratılışla ilgili bütün sıfatlarını kapsar. Hulukî vasf ise Hz.Peygamber'in şemailini kapsar¹¹³.

Sünnet'te asl olan ümmetin ona uymasıdır. Ancak yaratılışla ilgili vasfa nasıl uyulacak ve bu tür bir sünnet uyma kapsamına nasıl alınacaktır?! Yaratılış vasfı tamamen Allah'ın iradesine bağlı ve ait iken, birinin diğer bir başkasının yaratılış şekil ve ölçülerine uyması mümkün müdür? Mümkün değil ise iradeyi ilgilendirmeyen bu tür bir vasf sünnetin/hadisın tarifinde niçin yer almıştır? gibi sorular ister istemez akla gelmektedir. Çünkü ahlâkla ilgili vasfa uymayı "**üsve**" ve "**ittibâ**" kapsamına almak ve buna uymayı bu şekilde âyetlerle temellendirmek mümkün iken, yaratılışla ilgili vasfa ne uymak ne de uyma açısından âyetlerle temellendirmek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu hususu ele almadan önce "yaratılış vasfı"nın tarifte yer alma ihtimallerini değerlendirmek gerekir.

Hadisçilerin sünnet tarifinde yer alan "vasf/sıfat" kavramını âyetlerle dolaylı olarak temellendirmeye çalışırken biri **tevhdî korumaya** diğeri de **sünneti anlamaya** dolayısıyla **uymaya sağladığı dolaylı katkı** yaklaşımıyla ele alacağız.

kelimesi, en-Nebhanî'nin (ö.1350/1932) ifadesiyle hadis alimlerince hakiki manası itibariyle Hz.Peygamber'in ahlâkı, mecazen de bedeninin tasviri (eşkâli) hususunda kullanılmıştır [en-Nebhânî, *Vesâil*, s. 8]. Ancak müstakil olarak oluşturulan şemâil eserlerine bakıldığında bedenî vasıfların şemâilin bir parçasını oluşturduğu görülür. Şemâil daha şümüllü olup hem ahlâkî vasıfları hem de bedenî vasıfları içerir. En özlü bir ifade ile Hz.Peygamber'in beşerî yönünü ele alır demek daha doğru olur. Ahlâkî vasıflar irâdî olarak örnek alınabilecek hususlar iken bedenî vasıflar bunun aksidir. Peygamberi daha iyi tanıma adına bu tür bilgiler hadis mecmualarında yer almış daha sonra müstakil eserlere konu edilmişlerdir. İlk şemâil yazarlarından et-Tirmizî (ö.279/892), eserine Hz.Peygamber'in bedenî tasviri, kullandığı eşyaları, oturup kalkması, yemek yemesi, konuşma tarzı, konuşma adâbı, ibadetleri, ahlâkı, ömrü ve vefatı hakkındaki bazı hadisleri toplamış, eserine de eş-Şemâilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâisu'l-Mustafaviyye" adını vermiştir. Görüldüğü gibi eser Hz. Peygamber'in beşerî yönü ele alınmıştır. Tirmizî gibi bazı İslâm alimleri şemâil kelimesini sözlük manasından alarak bir şahsın hayatının beşerî ve bedenî yönlerini ifade eden bir istilâh haline getirmişlerdir [Msl. bk. İshak b. İbrahim. es-Serahsî'nin (ö.429/1038) Şemâilü'l-etkiyâ'sı (Zehebî, Tezkire, III, 101); Ali b. Ukayl el-Bağdâdî'nin (ö.513/1119) Şemâilü'z-zühâd'ı (Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 54)]. Netice itibari ile şunu söylemek mümkündür: Günümüze kadar ulaşan Resûlullah'ın şemâili ile ilgil eserlerin muhtevalarında "Hz.Peygamber'in fizyonomisi, bedeni yapısı, karakteri, yaşayışı, giyiniş tarzları ve hususi hayatını tasvir eden" [Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, s. 145; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 377; Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 144] hadisler yer almıştır. Bu tasvirlerden meydana gelen güzellikler ve kemalâtın birleşmesine diğer bir ifade ile onun bu mükemmel beşerî yönü ve bedenî tavsifinin bütününe "Şemâil'i" denir. Peygamber hakkında Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerde "**Ben de sizin gibi bir beşerim**" ifadesinin ısrarla vurgulandığı herkesin mâlûmudur. Bu ifade risâlet vazifesini ilgilendiren hususlar dışında Hz.Peygamber'in de diğer insanlardan farklı olmadığını, imtiyazlı bir hayat sürmediğini, her fâni gibi bir dünya hayatı yaşadığını dile getirmektedir [bk. Bayraktar, *Hz.Peygamber'in Şemâili*, s. 13]. Bizim burada yapmaya çalıştığımız şemâil ile ilgili eserleri konu edinmek değil, muteber ilk hadis kaynaklarında yer alan Hz.Peygamber'in yaratılış vasfıyla ilgili nakillerin yer alması ve bu meyanda hadisçilerin yaptığı sünnet tanımında söz konusu ifadenin yer almasını yorumlamaya çalışmaktır. Şemâil konusu hakkında müstakil Türkçe bir çalışma için bk. İbrahim Bayraktar, *Hz.Peygamber'in Şemâili* (Yayımlanmış doktora tezi).

¹¹³Accâc, *el-Muhtasar*, s. 17. Hz.Peygamber'in yaratılışı ile ilgili bu tür bilgilere sünnet denir mi? Ya da sünnet denirse ne anlaşılmalıdır? Bu tür bilgiler Peygambere uyma anlamında bir sünnet değildir. Sünnet denmesi peygambere ait bir bilgi olması sebebiyledir.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Peygambere itaat ve ittibayı, dolayısıyla sünnetine uymayı emreden âyetlere bakıldığında, hadisçilerin peygamberin "yaratılış vasfı"nı sünnetin kapsamına dahil etmelerinin sebebi daha iyi anlaşılacaktır.

Ancak bu arada tevhîd açısından İslâmiyetin genel ruhunu, varlıkların konumunu ve Allah ile insan arasındaki mesafeyi iyi kavramak, konumlarını birbirine karıştırmamak gerektiğini de belirtmek gerekir. Çünkü yaratılışla ilgili vasfın sünnet kapsamına alınması kanatimizce öncelikle itikâd ve tevhîdle alâkalı olmalıdır. Zira peygamberin yaratılış vasıfları her ne kadar uyma ile ilgili değil ise de uymadan da öte tevhidin korunması ve peygamberin bir beşer olarak algılanması açısından daha bir önem arz etmekte, peygamberin ve onun şahsında sünnetin anlaşılma ve algılanması noktasında ümmete verdiği önemli mesajlar içermektedir. Kur'ân'ın, Peygamberi ısrarla beşer olarak bildirmesi yanısıra¹¹⁴, onun yaratılış vasıflarını bizzat görüp beraber yaşayanların nakletmesi, tevhîdin korunmasında daha farklı ve olumlu bir katkı sağlayacaktır. Yoksa bazı insanlar müteşabih ayetlerde yaptıkları gibi onun Kur'an'da belirtilen beşerî vasıflarının bir te'vil yolunu bulur, daha kolay bir şekilde onu bir melek veya farklı bir varlık olarak tanıtmının çaresini bulurlardı¹¹⁵. Onun için peygamberin yaratılış vasıflarını kapsamına alan bu tanım, hem tevhîdî sapmanın bir sübabı durumunda olmakta hem de onun Kur'an'da ısrarla belirtilen beşeriliğini tefsir etmekte ve pekiştirmektedir. Kısaca "nasıl bir beşer?" sorusunun veya "sizin gibi bir beşer"in¹¹⁶ cevabı, izahı ve canlı örnekleme olması¹¹⁷.

İnanç insanın özünde var olan bir duygudur. Bu duygunun, en ilkel toplumlarda bile *üstün bir güce inanma* ve *ondan yardım dileme* tarzında kendisini göstermesi, inancın fitrîliğini ortaya koymaktadır. Ancak bu inancın ilâhî iradeye uygun ve tevhîd esasına dayalı bir şekilde devam etmesi her zaman mümkün olmamıştır.

¹¹⁴el-İsrâ (17) 93, el-Kehf (18) 110, Fussilet (41) 6.

¹¹⁵Hristiyanların Hz.İsa'yı veya bazı insanların Hz.Ali'yi ilâh ilan etmeleri gibi.

¹¹⁶el-Kehf (18) 110.

¹¹⁷Burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar görmekteyiz. Şöyle ki: Muteber hadis mecmualarında yer alan bu tür bilgilerle bu meyanda müstakil olarak oluşturulan şemâil eserlerini aynı ölçüde değerlendirmemek gerekir. Çünkü bu tür bilgiler peygamberi bir beşer olarak algılamaya, aslı konumu ile değerlendirmeye yardımcı olması gerekirken müstakil eserlerde kısmen de olsa bu amaç ve gerçek sınırının dışına çıkmış, neticede uydurma haberlerle peygamberi yüceltme yoluna gidilmiştir. Halbuki onun yüceliği bu gibi uydurma haberlere ihtiyacı yoktur. Konunun vehametine temas eden İsmail Hakkı Ünal, "Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz.Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak" adlı makalesinde şu ifadelerle yer verir: "İlk hadis mecmualarıyla, erken dönem siyer ve tarih kitaplarında nisbeten daha az rastlanan ve giderek yoğunlaşarak h. 5. asırdan itibaren müstakil ürünlerini vermeye başlayan **hasâis** ve **delâil** edebiyatı sanki 2. asrın sonlarından itibaren **kitabü'z-zühd**'lerle başlayarak daha sonra evliya tezkireleri ve menkıbeleri şeklinde devam eden tasavvuf literatürüne bir nazîre olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Zira kâinatın tasarrufu bile ellerine verilen bir çok evliya ve bunlara atfedilen binlerce keramet ve menkıbe karşısında adeta sönük kalan Hz.Peygamber'i, eski kaynaklarda yeteri kadar bulunmayan birçok harikulade olayla desteklemek ihtiyacı doğmuştu. Zehebî'nin dediği gibi, nübüvvet şerefine müstağni olduğu uydurma hadislerden ve müellifinin eleştiri zafiyetine delalet eden boş tevillerden hali olmayan Kadı İyaz'ın **Şifâ**'sı [Zehebî, *Siyer*, XX, 216] gibi eserler yazılmaya başlandı. Suyûtî'nin "20 sene uğraşarak örneklerini bine çıkartmayı başardığımı ifade ettiği" [Kettâni, *Risâle*, s.202] hasâis edebiyatı onun eseriyle zirve noktasına ulaşmış bulunmaktadır. İşte bu eserler Hz.Peygamber'i yüceltme adına ne yazık ki ...garib ve bazen yüz kızartıcı nakiller içermektedir. Hz.Peygamber'e saygı, bunları görmezlikten gelmek veya tevil ederek savunmakla değil, Kur'an'da örnek insan olarak takdim edilen Allah elçisini ona yakışmayacak düşüklüklerden tenzih etmekte mümkündür" [İ. Hakkı Ünal, *"Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım Veya Hz.Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak"*, İslamî Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, Cilt: 10, sy. 1, s. 47, 1997.

Günümüz insanına düşen görev, yaratılıştan gelen bu duyguyu Kur'ân ve onun açıklaması demek olan Sünnet'in belirlediği prensipler doğrultusunda şekillenmesini temin etmektir.

Tüm ilâhî dinlerde olduğu gibi, İslâm dininde de "*Allah'ın birliğine, eşi ve benzeri olmadığına inanmak*"¹¹⁸ demek olan tevhîd inancı, imanın ana esasını teşkil eder. Çok hassas ölçüler üzerinde kurulmuş kâinattaki mevcut nizam, bu nizamı var eden gücün tevhîdini gerekli kılmaktadır. Bu gerçeği, "*Yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı ikisi de (yer de gök de) bozulup gitmişti*"¹¹⁹ âyetinde görmek mümkündür. Allah'tan başka ilâhlar olsaydı her birinin arzu ve istekleri farklı yönlerde tecelli eder, farklı iradelerden kaynaklanacak ihtilâflar da kâinatta var olan düzeni altüst ederdi¹²⁰.

Peygamberlik görevini yerine getirirken Allah Resûlü'nün ilk yaptığı şey, insanları Allah'ın birliğini (tevhîd) kabûle çağırarak olmuştur. O, Allah'ın kulları üzerindeki hakkının, Allah'a kulluk etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaları, diğer bir ifade ile Allah'ın birliğine inanmaları¹²¹ olduğunu bildirmiştir¹²².

Yahûdi ve Hıristiyanların kendilerine indirilen kitapları tahrif ettiklerini, bu doğrultuda Allah'a oğul isnadında bulunarak inanç konusunda tevhîd esasını bozduklarını bizzat Kur'ân-ı Kerim haber vermekte¹²³, Hıristiyanların teslîs¹²⁴ iddiaları¹²⁵, Yahudilerin de tahsîsi savunmaları¹²⁶ inanç sistemlerinin en belirgin vasfını oluşturmaktadır.

Kitâb Ehli'nin nübüvvetle ilgili aşırılıkları tetkik edildiğinde bunların, genel olarak "*peygamberlerini peygamberlik üstü bir sıfatla vasıflandırma*" şeklinde tezâhür ettiği görülecektir. Zira Hıristiyanlar¹²⁷ peygamberleri Hz. İsa'ya saygıda aşırı giderek ona ilâhlık atfetmişlerdir¹²⁸. Yahûdiler de "Uzeyir Allah'ın oğludur"¹²⁹ dediler. Bu tutum her iki tarafın risâletle ilgili aşırılıklarını ortaya koymaktadır. Çünkü Hz. Musa bütün ikazlarına rağmen tabilerini buzağıya tapmaktan alıkoymamış¹³⁰, Hz. İsa da yine aynı şekilde bütün

¹¹⁸Bk. Asım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, I, 705; Aynî, *Umde*, XX, 266.

¹¹⁹el-Enbiyâ (21), 22.

¹²⁰Şevkânî, *Feth*, III, 453; Elmalılı, *Kur'ân Dili*, V, 3345-3346.

¹²¹Bk. İbnHacer, *Feth*, XIII, 367, 368.

¹²²Bk. *Ahmed b.Hanbel*, II, 309, 525, 535, III, 260-261; *Buhârî*, Libâs 101, Cihâd 46, İsti'zân 30, Rikâk 37, Tevhîd 1; *Müslim*, İmân 48, 49, 50, 51; *İbn Mâce*, Zühd 35; *Tirmizî*, İmân 18.

¹²³Bk. et-Tevbe(9) 30. ["*Yahudiler : "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da : "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözleridir*"].

¹²⁴Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de, "*Ey Kitab Ehli, dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. Allah'a ve elçilerine inanın, (Allah) "üçtür" demeyin. Kendi yararınıza olarak buna son verin. Çünkü Allah yalnız bir tek tanrıdır. Hâşâ O, çocuk sahibi olmaktan münezzehdir..."* [Bk. en-Nisâ(4) 171].

¹²⁵Teslîs iddialarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Kahraman, *Dinler Tarihi*, s. 219-223; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 148-152.

¹²⁶Tahsîs (Tanrıyı kendi milletlerine has kılmaları) ile ilgili bilgi için bk. Kahraman, *Dinler Tarihi*, s. 158-159; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 130-131.

¹²⁷Hıristiyanların nübüvvetle ilgili görüşleri için bk. Kahraman, *Dinler Tarihi*, s. 226.

¹²⁸Bk. en-Nisâ(4) 171; et-Tevbe(9) 31.

¹²⁹et-Tevbe(9) 30.

¹³⁰el-A'râf (7) 148.

uyarlarına rağmen Hıristiyanların teslis inancına ve kendisini rab ilan etmelerine engel olamamış¹³¹, inançta aşırı giderek kendi peygamberlerini ilâh konumuna çıkarmışlardır.

Halbuki Kur'ân ve Sünnet'in risalete yaklaşımı genelde peygamberlerin gerçek kimlikleriyle algılanması esasına dayanır. Sözelimi Hz. İsa'yı sadece Allah'ın elçisi, Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruh olarak değerlendiren¹³².

İslâmiyet'in tarihî seyrine bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in beşerliği, diğer insanlardan tek farkının vahiy alması olduğu vurgulanmışken yine de Peygamberin ölmediğine inanan, Hz. Alî'yi ilâh ilân eden insanların çıktığı görülecektir.

Hız.Peygamber'in "Hıristiyanların (peygamberleri) İsa'yı övmeye aşırı gittikleri gibi siz de beni övmeye aşırı gitmeyin"¹³³ şeklindeki uyarısı, onun ashâbıyla olan münasebetlerinde kul ve peygamber kimliğini sık sık ön plâna çıkardığını, kendisinin gerçek kimliğiyle algılanma konusundaki istek ve çabasının bir ifadesi olduğunu, aşırı değerlendirmelere karşı bir tedbir anlamı taşıdığını göstermektedir. Hadisçiler belki de bu ihtimali değerlendirerek sünnet/hadis tariflerine "**yaratılış vasfı olarak peygambere izafe edilen şeyler**"¹³⁴ de katmışlardır, denebilir.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in beşer olduğu belirtilmekte, fakat şemâilinden bahsedilmemektedir. İnsanların bağlılık ve sevgide aşırı giderek onu ilâh konumuna çıkarmaları mümkün ve muhtemeldir. Nitekim o henüz hayatta iken Hire halkının baş kumandanlarına secde ettiklerini gören Kays b. Sa'd (ö.58/677), bu durumu Allah Resûlü'ne aktardığında, "Ey Allah'ın Resûlü, secde edilmeye sen onlardan daha layıksın" demiş, bunun üzerine Hz.Peygamber ashâbına böyle bir şeye kalkışmamaları, vefatından sonra kabrine secde etmemeleri uyarısında bulunmuştur¹³⁵. Belki de böyle bir inanç kaymasına meydan vermemek için Hz. Peygamber'in şemâilini ortaya koyan tasvirler özellikle vurgulanmış, hatta daha sonraları bir araya getirilerek müstakil eserler oluşturulmuştur¹³⁶. Ayet ve hadislerde bir taraftan ona bağlılık vurgulanırken, diğer yandan da beşer olduğunun unutulmaması, şemâili hatırlatılarak onun insan olarak tahayyülünün temini yoluna gidilmiştir, denebilir.

¹³¹et-Tevbe(9) 31.

¹³²Bk. en-Nisâ(4) 171.

¹³³Bk. *Ahmed b Hanbel*, I, 23, 24, 47, 55, V, 32; *Dârimî*, Rikâk 68; *Buhârî*, Enbiyâ 48.

¹³⁴*İtr*, *Menhec*, s. 27, 29; *Accâc*, *es-Sünne*, s. 16.

¹³⁵*Ebû Dâvûd*, Nikâh 40; *İbn Mâce*, Nikâh 4; *Ahmed b. Hanbel*, IV, 381, V, 227, 228, VI, 76. Söz konusu hâdise, İbn Mâce, Nikâh 4'de, benzer lafızlarla Şâm'dan dönen Muaz'ın başından geçtiği şeklinde anlatılmaktadır.

¹³⁶Burada kasteddiğimiz nokta öncelikle şemâil eserleri değildir. Şemâil ile ilgili haberlerin ilk hadis kaynaklarında yer alıp almamasıdır. Bu tür bilgilerin bağlayıcılığı şöyle dursun uyma konusunda irâde ile bir ilgisi yoktur. Olsa olsa sadece tarihi bir bilgidir. Biz burada bu tür bilgilerin hepten faydasız olmadığını, dolaylı da olsa müsbet bir takım yararlarının bulunduğunu belirtmeye çalışıyoruz. Ancak şu da bir gerçektir ki daha sonraları bu tür bilgilerin ilk hadis kaynaklarından toplanıp bir araya getirilerek oluşturulan Şemâil ile ilgili eserlerin beklenen bu amaca uygun bir işlevi ifa edemedikleri görülmektedir. Şemâil ile ilgili eserlerde daha bir çok konulara yer verilmesine rağmen bizim burada bahsetmek istediğimiz Hz.Peygamber'in dış görüşü ile ilgili vasıfları, onu şekil olarak insan olduğunu yansıtan görüntüsüdür. "Dış görünüş itibari ile O insandı" detirten, zihinlerde onun fotoğrafını çizen bilgilerdir. Şemâil ile ilgili eserler bazan sanki onun insan olarak değil de insan üstü bir varlık olarak algılanması için oluşturulmuş, kısmî de olsa amacı dışında hizmet etmiştir. Msl. bk. *Suyûtî*, *Hasâisü'l-kübâ*; *Kadı İyâz*, *Şifa*. Şemâil ile ilgili

Konuya bu açıdan bakıldığında hadisçilerin hadis/sünnet tarifinde yer alan "yaratılış vasfı"nın itikâdî yönden önemli bir işlev yerine getirdiğini -veya getirmesi gerektiğini- açıkça görmek mümkündür.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Sünnetin/hadisın tarifinde yaratılış vasfının dahil edilmesi, dolayısıyla sözkonusu bilgilerin hadis literatüründe yer alması, belirtilen düzeyde tevhidin korunmasına yardımcı olması yanısıra, direkt olmasa da dolaylı olarak sünnete uymaya sağladığı olumlu katkıdan söz etmek de mümkündür. Her şeyden önce onu göremeyen gelecekteki insanlar peygamberlerini düşünür ve ondan bahsederken, zihinlerinde teşekkül edecek insan şeklinin hakikatın hilafına olmamalı, ruhen ve ahlâken en güzel olan o insan, fizik itibarı ile de yaratıldığı en güzel ölçülerle algılanmalı, nahoş ve ölçüsüz hayallere düşülmemelidir. Şüphesiz zihinde böyle ölçülü bir teşekkül, peygamberi maddî ve manevî yani şekil ve ahlâk olarak en doğru bir şekilde anlamaya ve algılamaya yardımcı olacaktır. Unutulmamalıdır ki, Peygambere uymak ve ona itaat etmek, onu en doğru ve en güzel bir şekilde bilmeye, tanımaya ve algılamaya bağlıdır. Uyuma ve itaatın derecesi onu tanıma ile orantılıdır. Dolayısıyla onun fizikî güzelliklerini bilmek ruhî ve ahlâkî güzelliklerini bilmeye ve anlamaya yardımcı olacaktır. Çünkü onun ruhî ve ahlâkî güzellikleri ile fizikî güzellikleri birbirleriyle mütenasiptir. Fizikî/bedenî güzelliklerine vakıf olmak demek ahlâkî güzelliklerine vakıf olmak demektir. En azından bizi daha çok ilgilendiren ahlâkî güzelliklerini, daha da pekiştirmiş ve delillendirmiş olacaktır.

Ayrıca hiç kimse o olağanüstü bir insandı onun yaptıklarını biz yapamayız diyemeyecektir. Onun o en yüce ahlâkî vasıfları anlatılırken, yaratılış vasıfları da sürekli bize onun insan olduğunu hatırlatacak, ahlakî vasıflarını uygulamanın imkansız olmadığını idrake yardımcı olacaktır. Çünkü "o da sizin gibi bir beşer"¹³⁷ denmekte ardından da "işte fizikî yapısı da sizin gibi şöyleydi" denircesine adeta "bu ahlâkî vasıflar sizin de yapabileceğiniz hususlardır" denilmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, "üsve/örnek" olarak sunulan bir insanın fizik olarak güzel olup bu güzelliklerin bilinmesinin ona gönülden uymaya katkı sağlamak gibi psikolojik bir yönü de vardır.

Fitrî bir duygu ile insanın gönlü hep güzele doğru meyleder, ona doğru akar; ona sempati duyup onu görmek, onunla beraber olmak, sesini, kelâmını duymak ister¹³⁸. Bu arzular onu kendi zihin alanına çekecek; zihnen onunla meşgul olacaktır. Dolayısıyla ister istemez davranışlarına karşı da ilgi duyacak, onları kendine örnek alarak onun gibi olmaya çalışacaktır. Fiziken onun gibi olamayacağına göre, gönlünde hiç olmazsa ruhen ve ahlâken onun gibi olma arzusu doğacak, irâde dahilinde olan ahlâkî benzerliklerle ortak bir paydada buluşma yoluna gidecektir. Okulda öğrencilerin, güzel görümlü öğretmenlerine daha bir sempati ile yaklaştıkları bir gerçektir. Bu fitrî bir duygudur. İşte Şemâil-i Şerifin, peygambere olan iştiyakın, dolayısıyla ona olan bağlılığın artmasına vesile olacağı bir gerçektir.

eserlerin bir kaç ismini bir rada görmek için bk. Kettânî, *Risâle*, s. 262; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 144.

¹³⁷Msl. bk. Fussilet (41) 6.

¹³⁸Sevgi konusunda geniş bilgi için bk. Raşid Küçük, *Sevgi Medeniyeti*.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Sünnet kavramına yüklenen istilâhî manalarda bazı farklılıkların olduğu bir gerçektir. Ancak bu farklılıklar daha ziyade teşrî kaynağı olması itibarı ile Hz.Peygamber'den sadır olanların sınırını tesbitte ortaya çıkmaktadır. Hz.Peygamber'den sadır olan söz, fiil ve takrîrlerin sünnet olduğu konusunda herkes görüş birliği içinde iken, hadisçiler artı olarak Hz.Peygamberin, yaratılış veya ahlâkla ilgili vasıflarını da sünnet kapsamına almaktadırlar. Ancak sünnette asl olan ona uymak olduğu ve uymak da irâdeyi gerektirdiği için "yaratılış vasfının, uymakla ne ilgisi var?" gibi bir soru akla gelmekte ve bunu yorumlamak imkansız gibi gözükmektedir. Bilindiği gibi sünnetin bizatihi uyulan kısmı olduğu gibi dolaylı olarak uymaya katkı sağlayan kısmı da vardır ve bu da uyulan kısım kadar değil ise de önemlidir. Söz, fiil ve takrîr bizzat uyulan ve teşrîye kaynaklık eden sünnet konumunda iken, vasfî sünnet de hem bu tür sünnetin daha iyi kavranmasına, hem de sünnetin kaynağı olan peygamberin anlaşılması, konumunun algılanması ve korunmasına büyük katkı sağlayacaktır. Peygamber'in konumu iyi algılanmazsa teşrî kaynağı olan sünnet kısmının da anlaşılması, ifrat ve tefrite düşülmemesi her zaman mümkün olmayabilir.

Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: Kur'an zaten onun beşerliği üzerinde durmaktadır. Ayrıca şemâilinin tesbitine ne gerek vardır? Unutulmamalıdır ki, sünnetin bir kısmı Kur'an'ın ayınıdır ve Kur'ân'dan sonra bir hükmün ikinci delili olmaktadır. Bu da o meselenin hükmünü ve önemini daha da kuvvetlendirmektedir.

Diğer bir husus, geçmiş ümmetlerde ilahî vahiy mevcut iken farklı yorumlamalarla aynı hataya düşüldüğü de ortadadır. Hz.Peygamber'in şemâilinin tesbit edilip sünnet kapsamı içerisinde mütalââ edilmesi, nisbeten bu hataya düşmenin önüne bir adım daha önde geçmeye çalışılmıştır veya en azından böyle bir fonksiyon icra etmelidir, denebilir. Artı fizikî güzellikler ahlâkî güzelliklerin tanınmasına, sahibine iştiağın artmasına vesile olduğu da bir gerçektir. Yoksa peygamberin fizikî vasıfları en ince ölçülerine kadar sadece kuru bir bilgi olsun diye aktarılmış değildir. Yalnız biz burada müstakil olarak telif edilen eserlerden baksetmiyoruz. Bizim burada kastettiğimiz muteber hadis kaynaklarında yer alıp onun şemâilini dile getiren yani yaratılış vasıflarından bahseden bilgiler olduğunu bir kez daha hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ABDÜLGÂNî Abdilhâlik: *Hücciyetü's-sünne*, Herndon 1413/1993.

ABDÜLBÂKî, *Mu'cem*

Muhammed Fuâd Abdülbâkî: *el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'ân 'i'l-Kerîm*, İstanbul 1982

ABDÜ'L-ÂZÎM, *Dirâsât*

Siddîk Abdü'l-Âzîm Ebü'l-Hasen: *Dirâsât fi's-sünneti'n-nebeviyyeti's-şerêfe*; Kâhire 1408/1988.

ACCAC, *el-Muhtasar* Muhammed Accâc el-Hatîb: *el-Muhtasaru'l-vecîz fi ulûmi'l-hadîs*, Beyrut 1411/1991.

----- *es-Sünne kable't-tedvîn*, Beyrut 1414/1993.

AĞIRMAN, Cemal: *Sünnet'te İtaat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995
(Yayımlanmamış Doktora Tezi).

----- "*Hz. Peygamber'e İtaatin Sınırı*", Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, Sy. 1, Sivas 1996.

AHMED b. HANBEL: *el-Müsned*, I-VI, 5. bs., Beyrut 1405/1985.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

- el-ÂMİDÎ, *el-İhkâm*
Seyfuddîn Ebî'l-Hasen, Alî b. Ebî Alî b. Muhammed el-Âmidî, el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm, (Th. İbrahim el-Acûz), I-II, Beyrut ts. (Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye)
- A. NAÎM, *Tecrid Mukaddime*
Ahmed Naîm: *Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi: (Mukaddime)*, I, 7. bs., Ankara 1982.
- ÂSİM EFENDÎ, *Kâmûs Tercümesi*
Ebu'l-Kemâl Ahmed Âsım Efendî: *el-Ukyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l- muhît*, I-IV, İstanbul 1305.
- AYDINLI, Abdullah: *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987.
- AYNÎ, *Umde*
Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd İbn Ahmed el-'Aynî: *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XX, Mısır 1392/1972.
- BAYRAKTAR, İbrahim: *Hız Peygamber'in Şemâli*, İstanbul 1990.
- BUHÂRÎ
Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî: *el-Câmîü's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul ts., 1315'den ofset.
- CELÂLEYN
Celâlüddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî-Celâlüddin Abdürrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî: *Tefsîrü'l-Celâleyn li'l-Kur'âni'l-azîm*, I-II, İstanbul 1978.
- CEZÂİRÎ, *Tevcih*
Tahir b. Salih el-Cezâirî ed-Dimeşkî: *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli ehli'l-eser*, (Th. Abdülfettâh Ebû Ğudde), I-II, Beyrut 1416/1995.
- ÇAKAN, İsmail Lütfî, *Hadîs Usûlü*, İstanbul 1990.
- ÇELEBÎ, Kâtip: *Keşfu'z-zunûn an esmâi'l-kütübi ve'l-funûn*, I-II, İstanbul 1971-72.
- DÂRİMÎ
Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân en-Dârimî: *Sünenü'd-Dârimî*, (Th. Mustafa el-Biğâ), I-II, Dimeşk, 1412/1991.
- EBU'L-BEKÂ, *Külliyât*
Ebu'l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsa el-Hüseynî el-Kefevî (Th. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî): *el-Külliyât*, Beyrut 1412/1992.
- EBÛ DÂVÛD
Ebû Dâvûd, Süleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî: *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-IV, İstanbul ts. ofset.
- EBÛ ZEHRÂ, *Metodoloji*
Muhammed Ebû Zehra: *İslâm Hukuku Metodolojisi: Fıkıh Usûlü*, (Çev. Abdülkadir Şener), 3. bs., Ankara 1981.
- ELMALILI, *Hak Dini*
Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır: *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul 1979.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İstanbul 1996.
- FAZLURRAHMAN, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, Ankara 1995.
- el-FERRÂ, *el-'Udde*
Ebû Ya'îl Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ el-Bağdadî el-Hanbelî: *el-'Udde fî usûli'l-fikh*, (Th. Ahmed b. Alî Seyrû'l mübarekî), Riyad 1410/1990.
- HÂKİM, *Müstedrek*
Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî: *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut, 1411/1990.
- HALLÂF, *Usûl*
Abdülvahhâb Hallâf: *İlmu usûli'l-fikh*, İstanbul 1991 (Ofset).

- İTR, *Menhec*
Nureddin Itr: *Menhecu'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*, 3. bs., Dîmeşk 1401/1981.
- İBN ABDİLBER, *Câmi'u beyâni'l-ilm*
Ebû Ömer Yusuf İbn Abdilber: *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlih ve mâ yenbeğî fî rivâyetihi ve hamlih*, I-II, (Th. 'Abdurrahman Muhammed Osmân), Beyrut ts.
- İBN-İ ÂBİDÎN, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürrü'l-Muhtar*, (Trc. Ahmed Davudoğlu) İstanbul 1982.
- İBN ÂŞUR, Muhammed Tahir: *İslâm Hukuku Felsefese*, İstanbul 1988.
- İBN HACER, *Feth*
Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî: *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, (Th. Muhibbuddîn el-Hatîb - M.F. Abdülbâkî - Kusay Muhibbuddîn el-Hatîb), I-XIII, Kahire, 1409/1988.
- *Şerhu'n-Nuhbe* (Nüzhetu'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahî ehli'l-eser), (Th. Nureddin Itr), Dîmeşk 1413/1992.
- İBN MÂCE
Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî: *Sünenü İbn Mâce*, (Th. Muhammed Fuad Abdülbâkî), I-II, Beyrut ts.
- İBN MANZÛR, *Lisân*
Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr: *Lisânü'l-arab*, I-XV, Beyrut 1410/1990.
- İBNÛ'S-SALAH, *Mukaddime*
İbnü's-Salâh: *Mukaddimetü İbni's-Salâh ve mehâsinü'l-istilâh*, (Th. Aişe Abdürrahman), Kâhire 1411/1990. Ulûmü'l-hadîs
- KÂDÎ İYAZ, *Şifâ*
el-Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî: *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukuki'l-Mustafâ*, Beyrut ts.
- KAHRAMAN, *Dinler Tarihi*
Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul 1993.
- KARAMAN, Hayreddin, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, İsanbul 1984.
- *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, I-II, İstanbul 1988.
- *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989.
- KASİMÎ, *Kavâid*
Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî ed-Dîmeşkî: *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*, (Th. Muhammed Behcet el-Baytar- Muhammed Reşid Rıza), Beyrut 1407/1987.
- KETTÂNÎ, *Risâle*
Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî: *er-Risâletü'l-müstetrafe*, İstanbul 1986, ofset.
- KIRBAŞOĞLU, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, Ankara 1996.
- KOÇKUZU, Ali Osman : *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul 1983.
- KOÇYİĞİT, Talat: *Hadis Istılahları*, Ankara 1981.
- *Hadis Tarihi*, Ankara 1977.
- KUR'ÂN-I KERİM
- KÜÇÜK, Raşit : *Sevgi Medeniyeti*, Ankara 1991.
- el-MEKKÎ, *Menakıb*
el-Muvaffîk b. Ahmed el-İmâm el-Mekkî ve Hafızuddin el-Kerderî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, I-II, Beyrut 1401/1981.
- MUHAMMED Hasan Heytû, *el-Vecîz fî usûli'ş-şerî'l-İslâmi*, Beyrut 1410/1990

MUVATTA'

Mâlik b. Enes: *el-Muvatta'*, (Th. M.Fuâd Abdülbâkî), I-II, Beyrut 1406/1985.

MÜNCİD

Luvis Malûf, *el-Müncid*, Beyrut 1937.

MÜSLİM

Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî: *Sahîhu Müslim (el-Câmi'u's-sahîh)*, I-V, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), İstanbul ts. ofset.

en-NEBHÂNÎ, *Vesâil*

Yusuf b. İsmail en-Nebhânî: *Vesâilü'l-vusûl ilâ şemâilî'r-Resûl*, 1309 h., Millet Ktp., Ali Emîrî Bl. No: 421.

OKİÇ, Tayyip: *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İstanbul 1959.

PAKALIN, M. Zeki: *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1971.

RÂĞİB, *Müfredât*

Râğib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed: *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986 (Ofset).

es-SÂBÛNÎ, *el-Bidâye*

Nureddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sâbûnî: *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, (Thk. ve trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 1982.

SÂLİH, *Hadis Istihlaları*

Subhî es-Sâlih: *Ulûmu'l-hadîs ve mustalahuhû: Hadîs İlimleri ve Hadîs Istihlaları*, (Trc. M. Yaşar Kandemir), 3. bs., Ankara 1981.

SERAHSÎ, *Usûl*

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl es-Serahsî: *Usûlu's-Serahsî*, I-II, İstanbul 1990 ofset.

SUYUTÎ, *Tedrib*

Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî: *Tedribü'r-râvî fî Şerhi Takribi'n-Nevevî*, I-II, Beyrut 1399/1979.

ŞÂTİBÎ, *Muvâfakât*

Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî: *el-Muvâfakât fî usûli's-şerî'a*, (Th. ve şrh. Abdullah Derrazî), I-IV, byy., ts.

ŞEVKÂNÎ, *İrşâd*

Muhammed b. Alî eş-Şevkânî: *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki min ilmi'l-usûl*, (Th. Şaban Muhammed b. İsmail), Kâhire 1413/1992.

ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr*

Ebû Abdullah, Muhammed b. Ali b. Muhammed: *Fethü'l-Kadîr: el-Câmi' beyne fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye*, I-V, Beyrut 1413/ 1992.

ŞİRÂZÎ, *Şerhü'l-Lüma'*

Ebû İshak İbrahim b. Alî eş-Şirâzî: *Şerhü'l-Lüma' fî usûli'l-fikh*, (Th. Ali b. Abülaziz b. Ali), Beyrut 1407/1987.

et-TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed: *Yeni Usûl-i Hadis*, (Trc. İbrahim Canan), İzmir 1982.

TİRMİZÎ

Ebû İsâ et-Tirmizî: *el-Câmiu's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-X, İstanbul 1981.

TÜMER - KÜÇÜK, *Dinler Tarihi*

Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1988.

UĞUR, Mucteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

ÜNAL, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanîfenin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara 1994.

-----"Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz.Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak", İslâmî Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, Cilt: 10, sy. 1, 1997.

WENSINCK, *Concordance*

A. J. Wensinck v.dğr.: *Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane*, I-VII, İstanbul 1986, VIII : haz. W. Raven - J. J. Witkam 1988 (Çağrı Yayınları)

ZEHEBÎ, *Siyer*

Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-nübelâ'*, (Th. Şüayb el-Arnaud-Muhammed Nuaym el-Arksûsî), I-XXV, 6. bs., Beyrut 1409/1989.

----- *Tezkiretü'l-huffaz*, I-IV, Haydarabâd 1956.
